

Seijst

Uitgave van het Zeister Historisch Genootschap

2021-IV

**De laatste bewoners
van Veelzicht**

De Zeister Vaart

F.P. Zijlstra, aannemer

Zeist in kleur

De Zeister Vaart

en andere namen voor de Biltsche en Zeister Grift

ill. 1. Gezicht op de Biltsche en Zeister Grift met wilgen bij 't Klompje in Zeist (thans Zeist-West) (ca. 1905-1910). Huidige naam: Zeistergrift. Eerdere aanduidingen: De nieuwe vaert nae Zeijst, Zeister Vaart, Biltsche Vaart en Biltsche Grift.

COLLECTIE HET UTRECHTS
ARCHIEF (HUA), CAT.NR.
15583.

Kees Floor

Volgens gegevens van het kadaster¹ loopt de Zeister Grift vanaf de slotgracht of vanaf de noordkant van de wijk Brugakker, via het landgoed Oostbroek in de richting van De Bilt. Bij de A28 duikt hij onder de snelweg door om vervolgens als Biltsche Grift weer 'boven water' te komen en zijn weg naar De Bilt en Utrecht

te vervolgen. Hoe zat dat vóór 1973, het jaar waarin de geplande snelweg A28 voor het eerst op een topografische kaart verscheen. Of vóór 1963, het jaar waarin het tracé werd vastgesteld? En, nog verder terug, hoe was de situatie voor de tuinen en waterpartijen van Slot Zeist waren aangelegd?

NIEUWE GRIFT

De Biltse en Zeister Griff (ill. 1), de waterloop waar het hier om gaat, werd gegraven rond 1640. Hij verbond Utrecht vanaf 1642 over water met De Bilt en Zeist en speelde daarnaast een rol bij de afwatering van de belendende landerijen. Pas 26 jaar later stelde de provincie², die tot de aanleg had besloten en de financiering regelde, het tracé en de vereiste specificaties definitief vast^{3a}. De 11 kilometer lange vaart van iets meer dan een meter diep en ruim 6,5 meter breed, moest lopen vanaf de Stoetwegense dijk (thans Bunsinglaan) in Zeist naar de Utrechtse Stadsbuitengracht (singels). In documenten uit de begintijd wer-

den onder andere de namen Nieuwe Biltsche Grift en Nieuwe Grift gehanteerd. De naam Nieuwe Grift zou nog meer dan twee eeuwen in gebruik blijven. Dat was niet praktisch, want er was verwarring mogelijk met een ruim honderd jaar eerder gegraven waterloop in de provincie. De vaart tussen de Langbroeker Wetering bij Nederlangbroek en de Kromme Rijn bij Cothen stond namelijk eveneens bekend als Nieuwe Grift⁴.

ZEISTER VAART

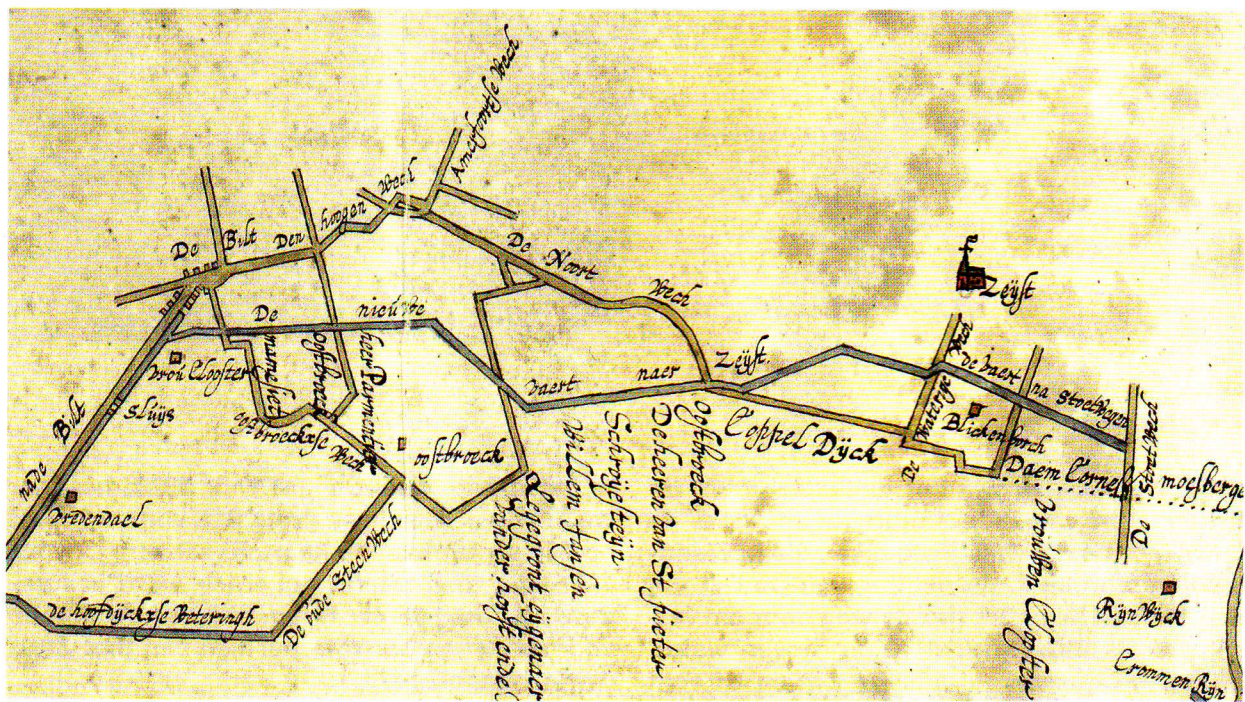
Vermeldingen van de Biltsche en Zeister Grift komen we al tegen op aardrijkskundige kaarten van rond 1640. Het gedeelte tussen De Bilt en de Waterige weg in Zeist heet op een

van die kaarten *De nieuwe vaert naer Zeijst*, terwijl het oostelijk uiteinde, tegenwoordig bekend als Blikkenburgervaart, wordt aangeduid als *Vaart na Stoetwegen* (na=naar) (ill. 2).

De aanduiding Zeister Vaart kwam in diezelfde tijd in gebruik bij de provincie^{3b}. Daarna vond die benaming haar weg naar talrijke aardrijkskundige kaarten, zoals bijvoorbeeld de officiële kaart van de provincie Utrecht van landmeter Bernard de Roij uit 1696. Op deze kaarten begint deze Vaart bij de Stoetwegense dijk en eindigt hij bij de Steenstraat (Utrechtseweg) in De Bilt. De overgang van Zeister naar Biltsche Vaart lag toen uiteraard dus nog niet op de plaats waar later de A28 zou worden

ill. 2. Uitsnede uit de kaart van de drie wegen van Utrecht naar het drosthuis in Amerongen. Het is een van de oudste kaarten waarop het gedeelte van de Biltsche en Zeister Grift ten oosten van De Bilt is aangeduid: de Nieuwe vaert naar Zeijst en de Vaert na Stoetwegen. Vervaardiger: Paulus Ruysch (ca. 1640).

HUA CAT. NR. 209.

aangelegd, maar wel bij het huidige Kloosterpark in De Bilt, waar de waterloop vanuit Utrecht gezien afbuigt van de Utrechtseweg (ill. 3). Aardrijkskundige tekstboeken uit die tijd legden de overgang van Biltse naar Zeister Grift op dezelfde plek als de cartografen. Zo lezen we daarin bij een beschrijving van De Bilt onder andere: *‘De Nieuwe grift, die van Zeist af tot hier de Zeister Grift genoemd wordt, heet, van hier Stadvaart, daar zij in de Stadsgrift uitloopt, de Biltse Grift’*⁵.

BILTSCHES VAART

In de 19^e eeuw won de naam *Biltse Vaart* onder kaartenmakers steeds meer terrein ten koste van de aanduiding *Zeister Vaart*. De oprichting van het Kadaster, dat in 1832 van start ging, heeft daarbij vermoedelijk een belangrijke rol gespeeld. In de ongeveer vijftien jaar durende voorbereidingsfase werden onder andere de gemeenten De Bilt, Zeist, Maartensdijk en Utrecht met zijn buitengemeenten Abstede en Lauwerecht, nauwkeurig in kaart gebracht en voorzien van officiële grenzen. Veel van de vervaardigde kaarten en documenten bevatten een vermelding of aanduiding van de Biltse Vaart. De *Zeister Vaart* daarentegen werd in geen van die documenten genoemd, zelfs niet in de destijds onder het toezicht van de toenmalige Zeister burgemeester F.N. van Bern opgestelde papieren betreffende zijn gemeente. Nieuw op de kadastrale kaarten van Zeist uit 1826 was de aanduiding

Blikkenburgervaart voor het gedeelte van de Biltse en Zeister Grift ten oosten van het slot. Door de aanleg van de tuinen en waterpartijen van Slot Zeist in de tweede helft van de 17^e eeuw was het moeilijker geworden om de Biltse Vaart en de Blikkenburgervaart nog langer als een geheel te blijven zien.

AFGELEIDE PRODUCTEN

De keuze van het Kadaster voor Biltse Vaart werkte door in andere kaartuitgaven. Zo kwam er in 1850 een nieuwe provinciekaart van Utrecht uit, die in de plaats moest komen van de tot dan toe officiële kaart van Bernard de Roij uit de 17^e eeuw. De nieuwe uitgave kwam tot stand onder toezicht van Jan Hendrik Kips, die als ingenieur-verificateur bij het Kadaster had gewerkt. Tekenaar-redacteur en cartograaf Jacob Kuiper, die rond 1868 een gemeenteaatlas van Nederland vervaardigde en publiceerde, met daarin onder andere een kaart van de gemeente Zeist, leunde sterk op die provinciale kaart. Op beide kaarten ontbreekt een aanduiding Zeister Vaart of Zeister Grift. Op een latere officiële provinciekaart uit 1882 vinden we de naam Zeister Vaart of Zeister Grift evenmin terug. Ook de topografisch militaire kaart van rond 1850, een voorloper van de huidige topografische kaarten, blijft in dit opzicht in gebreke. Verder valt op dat op de laatstgenoemde twee kaarten de aanduiding Blikkenburgervaart ontbreekt. Deze waterloop staat op die uitgaven toch weer na-

drukkelijk aangegeven als onderdeel van de Biltse Vaart. Op de officiële topografische kaarten wordt de Blikkenburgervaart pas met die naam aangeduid vanaf 1873.

WATERBEHEER

Hoewel de Zeister Vaart of Zeister Grift in de 19^e eeuw dus niet in de uitgaven van het Kadaster of daarop gebaseerde producten voorkwam, hielden waterbeheerders deze naam gewoon in ere. In mededelingen van het Waterschap, bijvoorbeeld over verpachting van de sluisgelden, over aanbestedingen voor reparaties of vernieuwingen van de sluizen of over stremmingen in verband met werkzaamheden, werd steeds gesproken over *Watergraaf en Heemradden van de Biltse en Zeister Griften*. Kennelijk zag men de Biltse Grift en de Zeister Grift als afzonderlijke vaarwegen.

De Zeister Vaart bereikte ‘virtueel’ zijn grootste lengte op onder andere de op last van het provinciebestuur vervaardigde *Statistieke kaart van de provincie Utrecht* uit 1844 (niet afgebeeld) en de *Schetskaart van een gedeelte der NH Waterlinie* uit 1874. De Zeister Vaart loopt op deze uitgaven door tot in Utrecht (ill. 4). Rond het midden van de 19^e eeuw had de reglementering van de waterschappen in de provincie de speciale aandacht van het provinciebestuur. In 1868 kreeg het Waterschap de Biltse en Zeister Grift een eigen zogenoemd bijzonder reglement. Voortaan was de officiële naam van de door het waterschap beheerde

ill. 3 Gezicht op de Biltse en Zeister Grift bij het Kloosterpark in De Bilt. In de 18^e eeuw lag hier het punt waar de onder andere door Oostbroek lopende Zeister Vaart (voorgrond) overging in de langs de Steenstraat naar Utrecht gele- gen Biltse Vaart (achtergrond). (ca. 1905-1910).

HUA CAT. NR. 8257.

Uitg. Nauta, Velsen.

2101.

Grift, langs het Wilhelminapark, — DE BILT.

vaart: de Biltse en Zeister Grift. Het reglement maakte daarnaast overigens ook melding van de Blik- kenburgervaart⁶.

OUDE VECHT EN BILTSE WETERING

Buiten Zeits grondgebied dienen nog twee namen voor de Biltse en Zeister Grift genoemd te worden. Het gedeelte van de Grift van de Biltstraat in Utrecht langs de hui- dige Alexander Numankade (ill. 5) tot aan de Stadsbuitengracht, werd uitgegraven in een oude Vechtarm. Op kaarten uit de 17^e en 18^e eeuw

vinden we dan ook meestal de aan- duiding *Oude Vecht*.

Een kaart van het Waterschap Oost- veen of Maartensdijk, gebaseerd op opmetingen uit 1643 en 1644 en in de 18^e eeuw bewerkt door landme- ter G.N. Back, is een van de oudste waarop het Utrechtse deel van de Biltse en Zeister Grift is weerge- geven; dit stukje Grift werd destijds aangeduid als de *Biltse Wetering*. Later werd meestal de naam Bilt- sche Vaart of, gaandeweg steeds va- ker, Biltse Grift gebruikt. In 1925 ging het beheer van dit deel van de vaart over van het Waterschap naar

de gemeente Utrecht; die sprak voortaan uitsluitend nog van Bilt- sche Grift.

TOPOGRAFISCHE KAARTEN

Sinds ongeveer 1850 bieden de stafkaarten van de Topografische Dienst enig houvast bij onder andere het bepalen van de gebruikte namen voor de Biltse en Zeister Grift. We zien daarop dat het volledige traject van die waterloop van 1850 tot en met 1872 werd aangeduid als Biltse Vaart. Daarna kwam er een onderscheid tussen het gedeelte ten

oosten en dat ten westen van Slot Zeist. Het oostelijk deel werd - met een onderbreking van 1932 tot en met 1952, waarin de vaart onbenoemd bleef - aangeduid op de manier die het Kadaster al sinds 1826 gebruikte, namelijk als Blikkenburgervaart. Het westelijk deel bleef in zijn geheel Biltsche Vaart tot en met 1901. Rond die tijd had de bebouwing van de Utrechtse wijk Wittevrouwen de grift bereikt - die ze later zou oversteken (ill. 5) - en liet men een naamaanduiding in de stad achterwege. Daarbuiten bleef het tot Slot Zeist Biltsche Vaart, al ontbrak vanaf 1948 een aanduiding tussen Utrecht en De Bilt.

In 1959 verscheen voor het eerst de sinds 1868 door het Waterschap gebruikte naam Biltsche en Zeister Grift op de topografische uitgaven, maar dan alleen voor het gedeelte tussen het Kloosterpark, De Bilt, en Slot Zeist. Tegelijkertijd werd voor het gedeelte tussen Utrecht en De Bilt (ill. 6) de naam Biltsche Grift

geïntroduceerd. De laatste wijziging op stafkaarten vond plaats in 1973. De Biltsche en Zeister Grift bestond volgens de Topografische Dienst voortaan uit een westelijk gedeelte tussen Utrecht en de A28 en een oostelijk gedeelte vanaf de A28 tot aan het slot, met als naam *Biltsche Grift*, respectievelijk *Zeister Grift*.

ZEISTERGRIFT

Het gebruik van de informatie op topografische kaarten was overigens tot voor kort voor gemeenten, waterschappen of andere overheden niet verplicht. Zo komen we op afbeeldingen en in de tekst van het Groenstructuurplan Zeist en het bestemmingsplan Zeist-West, beide uit 2011, ondanks bezwaren van insprekers af en toe nog de aanduiding Biltsche Grift tegen. Sinds 2016 is het gebruik van door het Kadaster aangeleverde kaartinformatie voor overheidsinstanties echter wettelijk verplicht. Als het goed is, zullen we in de officiële stukken in Zeist alleen

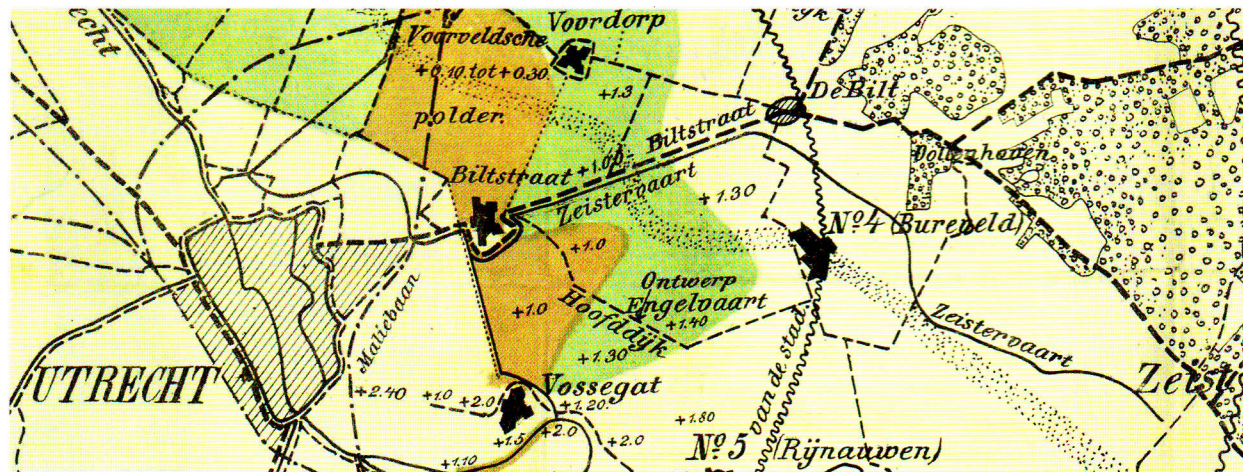
nog de Zeistergrift en de Blikkenburgervaart, beide geschreven als één woord, tegenkomen.

Noten

1. Gegevens van het Kadaster staan in topografische atlassen en op de websites opentopo.nl, pdok.nl/viewer en topotijdreis.nl. De overige voor deze bijdrage bestudeerde kaarten en de schetsen van grensscheiding zijn beschikbaar op een of meer van de volgende websites: die van Het Utrechts Archief, Archief Eemland, Archief Hoogheemraadschap AGV, Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen, Regionaal Historisch Centrum Rijnstreek en Lopikerwaard, Regionaal Archief Utrecht, Rijksdienst Cultureel Erfgoed, de Universiteitsbibliotheken van Utrecht, VU Amsterdam en Groningen, higis.nl en atlas1868.nl of genlink.nl/atlas. De gebruikte krantenartikelen staan op

ill. 4. Uitsnede uit de Schetskaart van een gedeelte der Nieuwe Hollandse Waterlinie (1874). De kringellijn is getekend op 3750 meter van de oostrand van de stad Utrecht. Het fort no. 4, Bureveld, is nooit gerealiseerd, het ontwerp Engelvaaert werd rond 1877 gebouwd als Werk bij de Hoofddijk

KAINOS

delpher.nl, de overige teksten op books.google.com.

2. In de geschriften uit die tijd staat voor het waterschap en/of het bestuur daarvan: *Watergraaf en Heemraden van de Nieuwe Bilt-sche Grifte*, voor de provincie en/of het provinciebestuur: *De edele mogende heeren Staten 's Lands van Utrecht*, en voor verordening: *ordonnantie*

3a.b J. van de Water, *Groot Placaat-boek* (Utrecht), tweede deel, Utrecht 1729, a: pp. 243-246 en b: p. 379.

4. N.N., *Tegenwoordige staat der*

vereenigde Nederlanden, elfde deel, (Amsterdam 1758), p. 8.

5. N.N., *Tegenwoordige staat der vereenigde Nederlanden*, twaalfde deel, (Amsterdam 1772), pp. 362-363; en: N.N., *Beknopte beschrijving der provincie van Utrecht*, (Utrecht 1799), p. 134.

6. 'Bijzonder reglement voor het Waterschap de Bilt-sche en Zeis-ter Grift'. In H.J. Dijckmeester, *Bijvoegsel tot het staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden*, (Gorinchem 1868), pp. 93-96.

7. Kainos, *De Nieuwe Hollandsche*

Waterlinie en hare verbetering naar de eischen des tijds, (Breda 1874).

ill.5. Gezicht op de Bilt-sche en Zeis-ter Grift te Utrecht (ca. 1925). Links de Alexander Numanka-de. Eerdere aandui-dingen: Bilt-sche Grift, Bilt-sche wetering, Bilt-sche Vaart en Oude Vecht.

HUA CAT. NR. 1184.

Utrecht. Alex. Numankade.

ill. 6. Gezicht op de Biltsche en Zeister Grift tussen De Bilt en Utrecht. Links de Steenstraat (Utrechtseweg, De Bilt en Bilt-schestraatweg, Utrecht) met bijbehorende bomenrijen en zandpa-den. (ca. 1905-1910). Huidige naam: Biltse Grift. Eerdere aanduid-ingen: Zeister Vaart en Biltsche Vaart.

HUA CAT. NR. 8134.

Uitg. Nauta, Velsen.

2579.

Groet uit DE BILT.